

טעמי מצוות הדלקת נרות והשלכות הלכתיות מטעמים אלו

יחידה מספר 28

מצווה וחובה שבבתי ישראל יהיו נרות דלוקים לשבת. בשיעור זה נלמד את טעמי המצווה ואת הנפקא מינות בין הטעמים.

א. חיוב הדלקת נרות שבת וטעמי המצווה

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת מצורע את ט

מניין שחייב אדם להיות זהיר וזריז בהדלקת הנר בשבת שנאמר (ישעיה נח) וקראת לשבת ענג זו הדלקת הנר בשבת ממדרש זה עולה שחיוב הדלקת נרות הוא חלק ממצוות עונג שבת. מהמדרש הבא אנו למדים מספר טעמים להדלקה –

פסיקתא זוטרנא (לקח טוב) שמות פרשת ויקהל פרק לה סימן ג

קבלה הייתה לישראל מימי משה רבינו להדליק הנר. וחכמים אומרים מצוה להדליק מפני שלום ביתו, ושלא יבא אדם לידי חילול שבת, ולידי חילול מזיד, כגון שהוצרכה לו נר לחולה ולחיה, ועוד משום שלא יאכל בחשך

במדרש זה מובאות שלוש סיבות להדלקת הנר – 1. שלום בית. 2. למנוע חילול שבת (אם יהיה צורך דחוף באור, שלא היה צפוי מראש). 3. שלא יאכל בחושך, דבר שיש בו משום פגיעה בעונג שבת.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כה עמוד ב

אמר רב נחמן בר רבא אמר רב: הדלקת נר בשבת - חובה

הראשונים חלקו איזו חובה מתקיימת בהדלקה זו –

רש"י מסכת שבת דף כה עמוד ב

חובה - כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא

לעומת רש"י ביארו בעלי התוספות –

תוספות מסכת שבת דף כה עמוד ב

הדלקת נר בשבת חובה - פירוש במקום סעודה, דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג

רש"י ותוספות חלקו אם הסעודה לאור הנר היא קיום מצוות עונג או כבוד שבת. אך יש ביניהם הסכמה שהחובה בה הגמרא עוסקת היא חובת הדלקה במקום בו יסעד! (בהרחבה הבאה מוסבר מדוע הראשונים מסכימים שכוונת רב היא אכילה לאור הנרות). לפי רש"י – סעודה מכובדת נעשית לאור נרות, לפי תוספות – עונג שבת מתקיים באכילה לאור הנרות. באופן ציורי יותר כתב בשיבולי הלקט כדברי התוספות –

ספר שבולי הלקט ענין שבת סימן נט

אין שביעה אלא במראית העין. וכן קהלת אמר טוב מראה עינים מהלוך נפש וכן אמרו רבותינו ז"ל לא יאכל אדם תבשילו אלא לאור הנר. הסומין אוכלין ואינן שבעין. ומי שאוכלין בשבת בלא נר בחשך ידמו. כי אינן אוכלין לשובע נפשם. ועוד שמא יפול זבוב במאכל או שום דבר איסור ואינו רואהו. לפיכך אמרו רבותינו הדלקת נר בשבת חובה כדי שיתענג בשבת במאכל ובמשתה

בהמשך הגמרא רבי אבהו השתמש בביטויים חריפים בהסבר חשיבות הימצאות נר שבת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כה עמוד ב

“ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה” (איכה ג, י"ז) – מאי ותזנח משלום נפשי? - אמר רבי אבהו: זו הדלקת נר בשבת

רבי אבהו מקשר בין הפסוקים הקשים באיכה לבין מציאות בלי נר שבת! רש"י מסביר מדוע חוסר הנר חמור כל כך –

רש"י מסכת שבת דף כה עמוד ב

הדלקת נר בשבת - שלא היה לו ממה להדליק, ובמקום שאין נר אין שלום, שהולך ונכשל והולך באפילה

האם מדובר כאן בטעם חדש, או שמניעת המכשול היא חלק מכבוד או עונג שבת? בהמשך נראה שחלקו אחרונים בשאלה זו.

הגמרא מדגישה את חשיבות הדלקת נרות מזווית נוספת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כג עמוד ב

אמר רבא, פשיטא לי: נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום - נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו

לדעת רבא פשוט וברור שפשוט שהדלקת נר שבת חשובה מהדלקת נר חנוכה ומקידוש על היין, מכיוון שנרות שבת מאפשרים שלום בית. לכן אם יש לאדם כסף לקנות רק אחד מהם – יקנה נרות שבת. לכאורה רש"י, שהובא במקור הקודם, מבוסס על דברי רבא הללו.

נסכם את הטעמים שנאמרו עד כה –

במדרש תנחומא נאמר שיש להדליק נרות משום "וקראת לשבת עונג". בעלי התוספות כתבו שהעונג הוא הסעודה לאור הנרות. לכאורה זה מקביל למה שנאמר בסוף הקטע שהובא מהפסיקתא, "שלא יאכל בחושך". לעומת בעלי התוספות, רש"י הסביר שהחיוב להדליק נר שבת במקום הסעודה הוא משום כבוד שבת. בפסיקתא נאמרו שני טעמים נוספים – למנוע חילול שבת במידה ויהיה צורך באור, ומשום שלום בית. רבא הזכיר את הטעם של שלום בית כנימוק מדוע יש להעדיף את נרות השבת על נרות חנוכה או יין לקידוש. רבי אבהו אמר שחסרון נר שבת מקביל למצוקה המתוארת בקינות שבאיכה. על כך אומר רש"י שחסרון הנר גורם למכשול, דבר הפוגע בשלום. ייתכן שמניעת המכשול היא השלום שהזכר בפסיקתא ובדברי רבא.

אם כך ניתן לסכם את הטעמים שנאמרו לחיוב נרות שבת –

- א. כבוד שבת (לפי רש"י כבוד השבת הוא שהסעודה תערך לאור הנרות).
- ב. עונג שבת (לפי בעלי התוספות הכוונה היא להתענג בסעודה עם נרות).
- ג. מניעת חילול שבת שעלולה לנבוע מחוסר תאורה.
- ד. שלום בית ומניעת מכשול.

האם שלום בית ומניעת מכשול הם טעמים נפרדים, או פירוט של הכבוד והעונג? נעמוד על כך בהמשך.

הרמב"ם פסק שהדלקת הנרות היא חלק ממצוות עונג שבת –

רמב"ם הלכות שבת פרק ה הלכה א

הדלקת נר בשבת אינה רשות, אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה, כגון עירובי חצרות או נטילת ידים לאכילה, אלא חובה, ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת

אך, מצד שני, גם חלק ממצוות כבוד שבת –

רמב"ם הלכות שבת פרק ל הלכה ה

מסדר אדם שולחנו בערב שבת ואף על פי שאינו צריך אלא לכזית ... וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן

ערוך השולחן ביאר את שיטת הרמב"ם –

ערוך השולחן אורח חיים סימן רסג סעיף ב

צריך לומר דתרווייהו איתנהו – דבמקום שאוכלין הוה מכבוד שבת, ובשאר חדרים הוה מעונג שבת, שלא יכשל בהליכתו שם

ערוך השולחן הסביר שהרמב"ם סובר שאכן יש שני חיובים בנרות שבת. הרמב"ם בפרק ל', בהלכות בהן פירט את דיני כבוד שבת, הזכיר את הדלקת הנרות יחד עם תיקון השולחן. מכאן דייק ערוך השולחן שהרמב"ם סבר כדברי רש"י, שכבוד הסעודה הוא שיהיו נרות דולקים. לעומת זאת, בפרק ה' הרמב"ם כתב שמצוות עונג שבת שבנר שבת הוא בכך שיש נר דלוק "בבתיהן". כלומר – יש צורך בתאורה מתאימה, שתמנע מכשול.

כך מסיק ערוך השולחן שלפי הרמב"ם יש שני טעמים להדלקת הנרות – 1. יש לכבד את השבת בהדלקת נרות לסעודה, כיאות לסעודה מכובדת. 2. לוודא שיש "בבתיהן נר דלוק" בכדי למנוע מכשול, זהו עונג השבת. שימו לב שערוך השולחן למד ברמב"ם שהטעמים השונים שראינו אינם עצמאיים, אלא כולם כלולים בחיוב כבוד שבת או בחיוב עונג שבת. מניעת המכשול, שתאפשר שלום בית, כלולה במצוות עונג שבת. הנרות בסעודה נועדו לכבד את השבת.

לעומתו, בית הלוי למד מהסוגיה כדברי בעלי התוספות –

שו"ת בית הלוי חלק א סימן יא

סבירא ליה לאביי עיקר המצוה של ההדלקה הוא משום כבוד שבת, דההדלקה גופה הוי כבוד לשבת אף על גב דהוא אינו שם. ורבא הוסיף לו דמלבד חיוב ההדלקה משום כבוד שבת, מחויב שיהיה לו נר דלוק במקום סעודה, וזה הוי משום עונג שבת שלא יסעוד בחושך, ולא סגי במה שהדליק במקום אחר

❖ הרחבות – העמקה בסוגיית הגמרא שבת (דף כה ע"ב)

בית הלוי גם הסכים ליסוד שיש חיוב נר שבת הן מצד כבוד שבת והן מצד עונג שבת, אך הגדיר את הכבוד והעונג באופן שונה. הכבוד הוא מעשה ההדלקה, והעונג הוא בסעודה לאור הנרות (שלא כרש"י והרמב"ם, שלשיטתם האכילה לאור הנרות היא מצד כבוד שבת).
(האם יש מצווה במעשה הדלקת הנרות, כמו שכתב בית הלוי? בשאלה זו נעסוק בהמשך. כאן רק נספק רמז – שימו לב שבשתי ההלכות ברמב"ם הניסוח הוא "נר דלוק", והדלקת הנר לא מחכרת)
בית הלוי גם לא התייחס לטעמים של שלום בית ומניעת מכשול. אם עונג שבת שבהדלקת נרות היא הסעודה לאור הנרות, וכבוד שבת הוא במעשה ההדלקה, לכאורה טעמים אלו נפרדים מחיוב עונג וכבוד שבת, שלא כערוך השולחן, שהזכיר את הטעמים הנוספים, והגדיר אותם כחלק מחיובי כבוד ועונג שבת (יש מקום לעמוד על שורש חיוב שלום בית והסרת המכשול בשבת לפי שיטתו. אם החיוב אינו מצד עונג או כבוד שבת, ממה הוא כן נובע? ואכמ"ל).

אם כך, מהאחרונים שראינו עד כה יצא כך –

ערוך השולחן דייק מדברי הרמב"ם שישנם שני חיובים – כבוד שבת – שהסעודה תתקיים לאור הנרות, ועונג שבת – בכך שיש תאורה ראויה שתמנע מכשול ותאפשר שלום בית (ניתן להגדיר זאת כהבחנה בין נרות לכבוד השבת לבין נרות שנועדו לסייע לאדם).

בית הלוי למד כדברי בעלי התוספות, והבחין בין כיבוד השבת על ידי מעשה ההדלקה לבין עונג השבת בסעודה לאור הנר. לכאורה לשיטתו מניעת המכשול ושלום בית הם חיובים נפרדים מאלו.

❖ הרחבות – שיטת הגרי"ז בדברי הרמב"ם

על כולם מוסכם שחיוב הדלקת הנרות נובע ממספר טעמים שונים, ויש ביניהם מספר נפקא מינות – אם כבר יש תאורה בבית – לכאורה החשש של מכשול ופגיעה בשלום בית (לפי ערוך השולחן – צד ה"עונג" שבנרות) כבר לא קיים, אך לכאורה עדיין יש חיוב כבוד שבת שבנרות (לפי בית הלוי – במעשה ההדלקה, לפי ערוך השולחן – הנרות שמוסיפים במיוחד לכבד את שולחן השבת).
ערוך השולחן ובית הלוי הגדירו את הגדרות היסוד של טעמי מצוות הדלקת נרות. הנפקא מינה המרכזית ביניהם היא בהגדרת הטעמים, ובמחלוקת האם יש חיוב לבצע את מעשה ההדלקה, שנשוב אליה בהמשך. עתה נעבור להשלכות המעשיות של הטעמים שנאמרו. לא נפרט את המחלוקת מהו שורש הטעם בכל פעם מחדש.

א. הדלקת נרות שבת במקום שיש תאורה חשמלית

בימי קדם היה קשה מאוד להאיר את הבתים כראוי. כל נר היה משמעותי בכך שהוסיף תאורה לבית. בימינו עיקר התאורה נעשית בעזרת נורות חשמליות, והבתים מוארים ברמה שלא הייתה אפשרית בעבר. התאורה בבתים שלנו מייטרת את אור הנר לחלוטין.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק מג סעיף לד

טוב ... שהאישה תדליק את נרות השבת ותברך, ורק אחר כך ידליק אחד מבני הבית את מנורות החשמל, או שיכוון את שעון השבת שבאמצעותו יידלק אור החשמל לאחר מכן, או שהאישה תדליק את אור החשמל לכבוד שבת לפני הדלקת הנרות ותכוון בברכתה גם על אור זה

מכיוון שכך, השש"כ כתב שטוב להדליק את הנרות לפני שהתאורה החשמליות דולקת, כדי שלכל הפחות בשעת ההדלקה אור הנרות יהיה משמעותי. אך הוא עצמו מודה שזו חומרה שאינה הכרחית. מדוע?

תשובות והנהגות כרך א סימן ערב

אצלנו אין הנרות להאיר, שדי לזה באלקטרי שבחדר, רק כבוד שבת לשנות באור בשבת, ולכן אף שאור בחדר מדליקין נרות מיוחדים לכבוד שבת, ואם כן היום עיקרם לכבוד לבד ולא שמתענגים בכך

הרב שטרנבוך מסביר שנרות שבת שאנו מדליקים נועדו לכבד את השבת, ולא לענג אותה. אך כמובן שעדיין יש מצווה להכין את הדרוש בכדי לאפשר עונג שבת. לכן פסק הרב קליין -

שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן מא

אם מברך גם על שאר נרות הכשרים להדלקה, וגם העלקטרי דלק, אז הברכה הוא גם על הנר הזה

בעוד שהרב שטרנבוך הדגיש שעדיין יש צורך בנרות לכבוד שבת, למרות שתאורה יש בשפע, הרב קליין הדגיש שהארת המקום, בעזרת נורות החשמל, הוא חלק מהמצווה, ולכן יש לכוון בברכה גם עליו. אם כך נראה שהפוסקים, וגם השש"כ עצמו, לא ראו צורך לכבות את נרות החשמל לפני הדלקת הנרות. אמנם הנרות לא מוסיפים תאורה, אך ודאי שהם מוסיפים כבוד לסעודת השבת, ועל כך ראוי לברך עליהם. בנוסף, נכון לכוון גם על נרות החשמל שהודלקו, שעל ידם מתקיימת החובה שתהיה תאורה ראויה.

קיום מצוות הדלקת נרות בעזרת נורות חשמל

עסקנו כעת בשאלה מדוע מברכים על הדלקת הנרות עת שנורות החשמל מאירות את החדר היטב. הערנו, בשם המשנה הלכות, שכאשר מברכים על הדלקת נרות השבת, ברכה זו חלה גם על התאורה החשמלית, שעל ידה מתקיימים חלק מטעמי מצוות הדלקת נרות. יש לציין שהפוסקים הסכימו שניתן לקיים את עצם מצוות הדלקת הנרות בעזרת נורות חשמל –

שו"ת ציץ אליעזר חלק א סימן כ פרק יא

שפיר מותר להדליק נר שבת בנר חשמלי

שו"ת יביע אומר חלק ב - אורח חיים סימן יז אות ד

לענין הדלקת הנרות בערב שבת שפיר חשיבא הדלקה גמורה, ויוצא בה ידי חובה

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק מג הערה כב

המדליק נרות שבת ויו"ט בנורות חשמל – יש לו על מי לסמוך, וגם יברך על הדלקה זו

ילקוט יוסף שבת א סימן רסג - החייבים בהדלקה – סעיף כב

חיילים הנמצאים באוהל סיירים, ששם הסכנה מרובה בהדלקת נרות שבת באוהל, אין להם להדליק באוהל, אף אם הם אוכלים שם, אלא יסמכו על החשמל, וידליקו תאורה זו במיוחד לצורך שבת, ויברכו "להדליק נר של שבת".

הלכה זו משמעותית מאוד מבחינה מעשית. בהמשך השיעור נעסוק במצבים רבים בהם יש צורך להאיר חדרים שאנשים אינם שוהים בהם באותה עת. כפי שכתב ב'ילקוט יוסף', וכפי שנעיר שוב בהמשך, אסור להדליק נרות במקום שאינו שמור, מפני שיש בדבר סכנה, אלא חובה במקומות הללו להדליק תאורה חשמלית, בה אין סכנה.

ב. משפחה הנמצאת מחוץ לביתה

א. משפחות המתארחות יחד

היכן יש להדליק נרות שבת אם המשפחה שוהה מחוץ לבית יחד עם משפחות אחרות (לדוגמא – שכרו אולם לסעודה יחד, או שוהים יחד בבית מלון)?

שו"ת מהרי"ל סימן נג

ב' ג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד – כל אחד מברך על מנורה שלו, אף על פי שיש כבר אורה מרובה. אף על גב שהאור זרוע גמגם בזה, מכל מקום יש מנהגינו הכי. ובעניות דעתי נראה לי ליישב, דכל מה דמיתוסף אורה יש ביה שלום בית טפי ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זוויות וזוויות

המהרי"ל פסק שיש חובת הדלקת נרות על כל אחת מהמשפחות, למרות שמדליקים את הנרות יחד. האור זרוע פקפק בזה, אך המהרי"ל עמד בדעתו, בנמקו שכל נר מוסיף אור נוסף, ובתוספת של כל אור יש תוספת שמחה והנאה.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסג סעיף ח

ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום א', י"א שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש מגמגם בדבר. ונכון ליזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד הגם: אכל אלו אין נוהגין כן

השולחן ערוך החמיר כאור זרוע, שרק אחת תדליק בברכה והיתר ידליק ללא ברכה, בכדי שלא תהיה ברכה לבטלה. אך הרמ"א כתב שהמנהג הוא שכולן מדליקות בברכה. מנהג זה של הרמ"א מבוסס על דברי המהרי"ל, שכתב שכל תוספת של אור מסייעת לשמחה ושלום. אך יש לזכור שבימיהם היה קשה מאוד להאיר את הבתים, ואכן כל נר הוסיף אור. בימינו ישנה תאורה הרבה יותר משוכללת, כך שתוספת נרות בדרך כלל באמת לא מוסיפה אור –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק מג הערה קעא

שמעתי מהגרש"ז אורבך שליט"א, דצ"ע בנרות של שמן אשר בזמננו ... כשיש כבר אור חזק ובהיר, הרי ליכא שום שמחה יתרה מזה, ואם כן איך אפשר לברך על זה?

האם בימינו, שהנרות באמת לא מוסיפים תאורה, לכאורה די בנר אחד בכדי לכבד את השבת. האם יש לבטל את המנהג שהזכיר הרמ"א, ויתר הנשים תדלקנה בחדרן (באופן תיאורטי שהרי אי אפשר מבחינה בטיחותית ומעשית לעשות זאת)?

שו"ת שבט הלוי חלק א סימן נב

בב' ג' בעלי בתים האוכלים על שולחן אחד, שכל אחד מברך על המנורה שלו, היינו כיון דכל אחד עיקר לעצמו, ואינו טפל לחבירו – אין כאן דין 'סמוך על שולחן אחרים', דאינם מתבטלים זה לזה, ושוב נשאר חיוב גברא על כל אחד, ורשאי לברך, מה שאין כן בעל ואשתו, או סמוך על שולחן אחרים

כאשר מספר משפחות שוכרות מקום יחד, אין לכל אחת מהמשפחות עדיפות על המשפחות האחרות. כולן חייבות בשווה, לפיכך מותר לכולן להדליק בברכה בנפרד מהאחרות.

השש"כ הציע טעם נוסף –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק מג הערה קעא

כיוון שכל הנשים הנשואות מקפידות מאוד על מצווה זו, לכן אפשר שגם נעשה כמנהג חשוב להוסיף נרות כאלה לשם מצווה ולברך על זה ... אף שמעיקר הדין הוא נקבע להנאת אורה, גם קבלו על עצמן הדלקת נרות לכבוד שבת בכל אופן שהוא

הגרש"ז כתב שיכולות לברך על קיום מנהג ההדלקה, למרות שזה לא מוסיף אורה! ובמקום אחר השש"כ הוסיף על כך שיש בזה גם מימד של שמחה!

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק מה הערה לב

אולי יש לומר שמכיוון שהנשים רגילות להדליק נרות שבת בביתן מדי שבת בשבתו, יהיה בכך משום תוספת שמחה אם לא נבטל מהן את מצוותן, וכל אחת תדליק במקום אכילתה

יש בדברים חידוש גדול – שהשמחה שבנרות היא בעצם קיום מצוות ההדלקה!

יש לציין שלפי דברי הרב שטרנבוך שהובאו לעיל אין קושיה כלל. אמנם הנרות לא מוסיפים אור, אך תוספת נרות מוסיפים כבוד והדר לסעודת השבת, ובזה ודאי שמקיימים מצוות כבוד שבת.

להלכה השש"כ כתב שאמנם המנהג הוא שכולן מדליקות בחדר האוכל, אך אם יש לכל משפחה חדר נפרד לשינה, ניתן ליישם את הדין הקודם, ולהדליק בברכה בחדר הפרטי –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק מה סעיף ט

בעלי בתים הנמצאים בבית הבראה או במלון, הם ונשיהם, ואוכלים בחדר אוכל משותף – המנהג הוא שכל אישה תדליק נרות בברכה בחדר האוכל ... מכל מקום, כיוון שיש לכל משפחה חדר מיוחד, גם אם אינו משמש אלא לשינה בלבד, טוב שאישה אחת תדליק נרות בחדר האוכל בברכה, והאחרות תדלקנה, בברכה, כל אחת בחדר שלה, ויהיו הנרות גדולים שלא יכבו לפני בואם לחדר

הלכה למעשה אסור להדליק בחדרי השינה בגלל החשש שהשארית הנרות בחדרים ללא השגחה תגרום לדליקה. כפי שכתבנו לעיל, במצבים הללו יש לברך על הדלקת התאורה החשמלית שבחדרים.

ב. סועדים מחוץ לביתם בליל שבת ושבים הביתה לאחר מכן

משפחה הסועדת מחוץ לבית, ולאחר מכן לנה בביתה, האם ידליקו במקום שאוכלים או במקום שישינים?

שו"ת רבבות אפרים חלק א' סימן קפג

דבר שאלתך שבליל שבת תישן בביתך, אבל הוזמנת עם אשתך למשפחה לאכול בליל שבת ... והשאלה היכן להדליק נרות שבת – במקום שתאכלו, או בבית שאתם יושבים.

לכאורה נראה לי דצריך להדליק בבית שישינים ולא בבית שאוכלים. ראשית – מצד הסברא, דבמקום שתאכלו הלא יהיו הנרות שהמשפחה שגרים שם ידליקו, ואם כן כבר יש שם נרות, ובבית צריך אור שלא ייכשל ... שנית – מבואר ... דרק בעל הבית מדליק על השולחן, אבל אורח שיש לו חדר מיוחד צריך להדליק בחדר שלו ... ואם כן יש להדליק נרות ארוכים שישאר עד שיבואו לישון, שיהנו מהאור ...

ובאמת יש לדחות דברינו ... דכל תוספת אור חשוב לברך, ואם כן, אף שיש נרות כבר, אבל יש להוסיף ... הלוא מחלוקת המחבר והרמ"א בסעיף ח' ... ואם כן יכולה להדליק במקום שכולן הדליקו

בתחילה הרב גרינבלט (הרב אפרים גרינבלט, מתלמידי הרב שך והרב משה פיינשטיין. נשלח על ידי הרב פיינשטיין לחזק את יהדות ממפיס, שם כיהן כרב העיר ראש הישיבה ואב בית דין למעלה מחמישים שנה) כתב שצריך להדליק במקום שישינים, מכיוון שבמקום שאוכלים כבר כיבדו את השבת, ועדיף להדליק במקום

בו יתר הטעמים (עונג שבת, שלא ייכשל, שלום בית) תקפים, בדומה למה שלמדנו אודות אדם המתארח בנפרד ממשפחתו, בעלי הבית מדליקים בברכה במקום שאוכלים, והאורח שיש לו מקום מיוחד מדליק שם. לבסוף הוא הסיק שניתן להדליק במקום האכילה, על סמך דברי הרמ"א שהתיר למספר משפחות להדליק נרות באותו חדר אוכל.

(הערה עיונית – למדנו שיש שתי סברות להיתר הרמ"א שכל הסועדות ידליקו נרות בברכה באותו חדר אוכל – הרב וחנר כתב שזהו מפני שאין משפחה אחת עליה מוטלת חובת ההדלקה יותר מהאחרות, והשש"כ שכתב שיש תוספת שמחה בהדלקה יחד. דברי הרבבות אפרים מסתמכים על סברת השש"כ. לפי הרב וחנר אין לברך אם אין חיוב כבוד שבת, ולכן לשיטתו המתארחים ידליקו נרות בביתם, כפי שכתב הרבבות אפרים בסברא הראשונה).

למעשה השש"כ פסק שניתן לנהוג ככל אחת משתי האפשרויות, אם כי ראה עדיפות בהדלקה במקום הלינה

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק מה סעיף ח

מי שבא עם אשתו לבית ההורים לאכול שם סעודת ליל שבת, המנהג הוא שהאישה מדליקה נרות שבת בברכה בחדר האוכל של בית ההורים. ומכל מקום, אם לאחר הסעודה חוזרים לביתם לישון שם, עדיף שתדליק בביתה בברכה לפני צאתה מביתה, ויהיו הנרות גדולים, שידלקו עד שובם לשם אחרי גמר הסעודה, או שישאר אחד מהם בבית עד סמוך ללילה כדי ליהנות מאור הנרות

יש יתרון להדלקה בביתם, כפי שכתב הרבבות אפרים. אך יש בזה חיסרון – האם ישנה וודאות שיתקיים עונג שבת בנרות הללו, ושמה יכבו טרם שובם הביתה? לכן הוסיף השש"כ שיש לוודא שהנרות יישארו דלוקים עד שובם.

למדנו לעיל את דברי המשנה הלכות –

שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן מא

אם מברך גם על שאר נרות הכשרים להדלקה וגם העלקטרי דלק אז הברכה הוא גם על הנר הזה

מדבריו עולה שהברכה תקפה גם על נורות החשמל. לאור זאת כתבו פוסקי דורנו שניתן להקל בדרישה שהנרות יישארו דלוקים עד שובם –

פסקי תשובות (מהדורה תשע"א) סימן רס"ג אות כח

בזמננו מהנכון שידליקו את אור החשמל תיכף ומיד סמוך להדלקת הנרות בברכה גם על אור החשמל, וגם ירוויחו בזה שאפילו הנרות כבר יכבו כשבאים לשם, אלא אור החשמל דולק, שוב אין זה בגדר ברכה לבטלה

ג. הדלקה מחוץ לבית

הדלקת הנרות מוטלת על המשפחה, ומנהג ישראל הוא שהאישה היא שמדליקה. מספר טעמים נאמרו לכך –

מדרש תנחומא (בנבר) פרשת נח סימן א

מצות הנר, לפי שהיה אדם נרו של הקדוש ברוך הוא, שנא' נר ה' נשמת אדם (משלי כ כז), ובאתה חוה וכבתה אותו, אמר הקדוש ברוך הוא ינתן לה מצות הנר, כדי שיתכפר לה על הנר שכבתה, לכך נצטוו הנשים על מצות הנר בשבת, אמר הקדוש ברוך הוא אם הייתם זהירים בנר שבת, אף אני מאיר לכם, שנאמר והיה לך ה' לאור עולם

רמב"ם הלכות שבת פרק ה הלכה ג

ונשים מצוות על דבר זה יותר מן האנשים לפי שהן מצויות בבתיים והן העסוקות במלאכת הבית

אך מהו הדין כאשר המשפחה לא נמצאת בבית יחד? שאלה זו מתחלקת לכמה פנים –

א. אדם המתארח בנפרד ממשפחתו

ספר תשב"ץ קטן (לתלמיד המהר"ם מרוטנברג) סימן ו

אותם הבחורים ההולכים ללמוד ממקום למקום שלא אצל נשותיהם שצריכים להדליק בערב שבת נר ולברך עליו. משום דהדלקת נר בשבת חובה משום שלום בית. פירוש שלא יכשל בעץ או באבן או בשום דבר. אבל מי שהוא אצל אשתו בעיר אינו צריך להדליק בחדרו מפני שאשתו מדלקת בשבילו

תלמיד המהר"ם הבחין בין מי שנמצא בביתו, שאשתו מדליקה עבורו, לבין מי שלא נמצא עם משפחתו, שצריך להדליק בנפרד. הטעם שהוא מדגיש הוא "משום שלום בית, שלא ייכשל בעץ או באבן". מדוע מודגש הפן הזה של הדלקת הנרות דווקא בהקשר זה? מפני שכבוד השבת מתקיים בהדלקת האישה בבית. האישה היא השליחה של המשפחה לכבד את השבת בהדלקת הנרות בכל שבת, גם בשבתות בהן חלק מבני הבית לא נוכחים. חיוב הדלקת הנרות בנפרד נוצר מהחיוב להסיר מכשול (כאמור – חיוב עצמאי לפי בית הלוי, ולפי ערוך השולחן – מצוות עונג שבת).

ברם בראשוני אשכנז אחרים מובא מנהג שונה –

מרדכי מסכת שבת הגהות מרדכי פרק במה מדליקין רמז תנו

משתתפינא בפריטי כתב ראבי"ה דהוא הדין לכל נר מצוה נר שבת נר יום טוב

הראבי"ה כתב שהאורח ישתתף בפרוטה עם המארח, ולא ידליק נר בפני עצמו.
השולחן ערוך פסק כדברי שניהם -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסג

סעיף 1

בחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם, צריכים להדליק נר שבת בחדרם ולברך עליו, אבל מי שהוא אצל אשתו אין צריך להדליק בחדרו ולברך עליו, לפי שאשתו מברכת בשבילו.

סעיף 2

אורח שאין לו חדר מיוחד וגם אין מדליקין עליו בביתו, צריך להשתתף בפרוטה.

השולחן ערוך (בסעיף ז') פסק את דברי הראבי"ה, אך בשני סייגים, בהתאמה לשני הטעמים שהוצגו למצוות הדלקת הנרות -

האורח צריך להשתתף בפרוטה בשני תנאים -

1. אם לא מדליקים עליו בביתו. אם אשתו מדליקה עליו בביתו, היא מקיימת את מצוות 'כבוד שבת' עבורו, ואין צורך להשתתף בפרוטה.
2. אין לו חדר נפרד. אם יש לו חדר נפרד, עליו להדליק בכדי למנוע מכשול (כאמור, אסור להשאיר את הנרות ללא השגחה. הדלקה בחדר נפרד תעשה, בברכה, על תאורה חשמלית).

האם מברכים על הדלקה שנועדה למניעת מכשול בלבד?

בסעיף ו' פסק השולחן ערוך, על סמך דברי המהר"ם, שבחורים הנמצאים מחוץ לביתם ידליקו ויברכו על נרות שבת. חלקו האחרונים אם מברכים גם כאשר הדלקת הנרות נועדה רק למניעת מכשול. (היה מקום לתלות את השאלה הזו במחלוקת ערוך השולחן ובית הלוי. לפי ערוך השולחן מצוות עונג שבת מתקיימת בנרות הללו, כך שסביר שמצווה זו מצדיקה ברכה. לפי בית הלוי זו תקנה שאינה מבוססת על מצווה כלשהי. ברם הדברים אינם מוכרחים, שכן מצינו שמברכים על תקנות, ואכמ"ל).

חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל ה סעיף י

צריך להדליק בכל החדרים שמשמש שם, דנר שבת הוא משום שלום בית, שלא יכשל בעץ ואבן. ומי שהוא אצל אשתו, כיון שהיא מברכת על הנרות בחדר אחד, אין צריך לברך על הדלקת שאר חדרים. אבל אם האיש בדרך, וכן בחורים הלומדין ויש להם חדר, צריכין להדליק ולברך

מלשונו משמע שגם אדם נשוי, שאשתו מדליקה עליו, צריך להדליק בברכה.

אך היו שחלקו על כך (הגאון רבי יעקב לורברבוים מליסא, תק"ל-תקצ"ב, נחשב גדול פוסקי דורו. היה בקשר ידידות עם החתם סופר ורבי עקיבא איגר. כתב ספרי הלכה ולמדנות על חלקים רבים מהשולחן ערוך. ספרו "נתיבות המשפט" על חושן משפט, המרבה לחלוק על "קצות החושן", הוא מספרי הלמדנות וההלכה החשובים ביותר בחושן משפט) -

סידור דרך החיים (להר"י מליסא) דיני הדלקת נר וקבלת שבת סעיף יד

בחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם ויש להם חדר מיוחד ללון שם ואוכלים בבית אחר צריכים להדליק נר בחדרם ולברך עליו, שגם בזה יש שלום בית ... אבל מי שיש לו אישה, ומדלקת עליו בביתו - מדליק בחדר המיוחד לו, ואינו מברך, שאשתו מברכת בשבילו

המשנה ברורה פסק כחיי אדם -

משנה ברורה סימן רסג ס"ק כח

היינו שיש להם נשים אלא שהולכין חוץ לביתם ואף שאשתו מדלקת בביתו אינו נפטר בברכת אשתו כיון שיש לו חדר מיוחד במקום שמתארח שם וכ"ש אם אינו נשוי דמחויב להדליק

רוב הפוסקים פסקו כמשנה ברורה, אך פסקו שיש לברך רק אם אכן חסר אור בחדרים. לפיכך, בימינו שרוב החדרים מוארים גם בלי תוספת זו, אין חיוב להדליק נרות נוספים -

שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן קיט אות ו

במקום שישנים שם, שההדלקה רק משום שלום בית שלא יכשלו, אם כן כשיש אורה הרבה מאור האלעקטרי שמה, תו לא שייך מצוה כשמוסיף הנר, וכנ"ל שבכי האי גוונא אמרינן לכולי עלמא שאינו מברך על תוספת אורה

וכך פסק השש"כ -

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק מה סעיף ג

אישה המדליקה נרות שבת מוציאה בהדלקתה גם את בני הבית הקבועים שאינם נמצאים בבית בשבת זו, כגון כאשר הבעל נמצא בעיר אחרת, בשירות צבאי או בבית החולים. ואם בני הבית האלה, שאינם נמצאים בשבת זו בבית, אוכלים במקום שמדליקים בו נרות שבת, וגם יש אור בחדר בו הם לנים, אפילו אם האור בא לחדרם רק מן הפרוזדור או מן הרחוב, הרי הם פטורים לגמרי מהדלקת נרות ... אך אם הם אוכלים או לנים לבד בחדרם ואין שם כל אור, הרי הם חייבים בהדלקת נרות בברכה. וגם כאשר הם מוזמנים לאכול בבית שבו מדליקים נרות שבת בחדר האוכל, אבל אחרי האוכל הם חוזרים לחדרם לישון שם, והוא חשוק, דהיינו שאין בו כל אור, לא מן הפרוזדור ולא מן הרחוב – חייבים הם בהדלקת נרות בברכה, וידליקו נרות גדולים שידלקו עד בואם לחדרם. אמנם ודאי שאם קיים חשש כלשהו של דליקה בהשארת נרות דולקים ללא השגחה – מוטב שלא ידליקו נרות בחדרים אלה, ולמצווה ייחשב להם השש"כ סיכם את כל הקריטריונים הקודמים – מצד מצוותו לכבד את השבת, אשתו הדליקה. מהטעמים האחרים שפורטו לעיל – תלוי אם יש תאורה גם ללא הדלקת נרות מיוחדת. בימינו רוב החדרים מוארים היטב, ולכן בדרך כלל אין צורך ואין הצדקה לברך על נרות שבת בחדרים שלנים בהם.

ב. גברים השהים יחד

בסעיף הקודם דובר על אורחים המתארחים אצל בעל הבית. מה הדין אם אין בעל הבית? לדוגמא – גברים השהים יחד בכנס בשבת, או במילואים?

פרי מגדים אשל אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסג סעיף ו

בירידים שכמה אורחים בחדר אחד, אחד מדליק ומברך ואחרים עונים אמן. אבל כשהם אצל בעל הבית אינם צריכים, דנשים מדליקין בביתם

הדין מבוסס על אותו העיקרון. נשותיהם מדליקות בביתם. ממילא כבר יצאו ידי חובת 'כבוד שבת'. אם יש בעל הבית, שעליו מוטל לדאוג ליתר הצרכים המופקים מהדלקת הנרות – הוא ידליק. ואם אין – ימנו אחד שידליק עבור כולם. וכך פסק במשנה ברורה (ס"ק ל). ומכאן למדו הפוסקים את דינם של בחורי ישיבה ודומיהם –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק מה סעיף יא

בחורים הגרים בישיבה, או בנות הגרות בפנימיה של מוסד, הרי מכיוון שזהו מקום מגוריהם הקבוע – חייבים הם בהדלקת נרות שבת, ודינם כמשפחה אחת גדולה. על כן ידליק אחד מהם נרות בחדר האוכל, וכולם יוצאים ידי חובה ... וטוב שאחד מבני הישיבה או מבנות הפנימיה ידליק את כל הנרות כולם ויברך עם ההדלקה במקום האחרון ... ואולם, הגם שמדליקים נרות בחדר האוכל ... צריך שיהיה נר דלוק בכל החדרים שמשתמשים בהם בליל שבת, כגון חדרי השינה, ולפחות צריך שיהא האור שבפרוזדור מאיר לתוך החדרים, ויהא מאיר שם עד שהולכים לישון וטוב שלא יברכו על הדלקה זו, אלא יסמכו על הברכה שבירך המדליק על הנרות שבחדר האוכל *ואמנם ודאי שאם קיים חשש כלשהו בחדרי הפנימיות – מוטב שלא (ואף אסור) ידליקו נרות בחדרים אלה, ולמצווה ייחשב להם ויסמכו על התאורה החשמלית.

ב. האם יש מצווה להדליק נרות, או שהמצווה היא שהנרות יהיו דלוקים?

אם הנרות הודלקו שלא בשביל שבת, האם יש לכבות את הנרות ולהדליקם שוב עבור השבת? תוך כדי דיון בשאלה האם לברך על נרות שבת, נתגלעה מחלוקת בין בעלי התוספות בשאלה זו –

תוספות מסכת שבת דף כה עמוד ב

ו...אומר טעם אחר שלא לברך, משום שאם היתה מודלקת ועומדת – לא היה צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה, ולא להדליק אחרת (ו)אין נראה, דהא גבי כיסוי הדם (שם פז). אם כשהו הרוח – פטור מלכסותו, אפילו הכי כשמכסה צריך לברך. וכן נולד מהול איכא למייד דאין צריך להטיף ממנו דם ברית וכשמל תניא בשילהי פ"ר ר' אליעזר דמילה (לקמן דף קלו:): המל אומר כו' ועוד נראה לר"ת שאם היה הנר מודלק ועומד שצריך לכבות ולחזור ולהדליק כדאמר ליה ההוא סבא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר

בעלי התוספות הזכירו שיטה הסוברת שאין לברך על הדלקת נרות שבת, שהרי אין מצווה בהדלקה, אלא רק בעצם הימצאות הנר. כראיה לכך טענו אותם בעלי תוספות שאם הנרות כבר דולקים, אין צורך לכבותם ולחזור ולהדליקם. בעלי התוספות חלקו על שתי ההנחות המובלעות בטענה זו –

ראשית חלקו בעלי התוספות עם ההיסק. יש מצוות רבות שאם התקיימו מעצמן, אין חובה לחזור ולקיימן (לדוגמא – כיסוי הדם, ברית מילה לתינוק שנולד מהול), ואף על פי כן מברכים על קיומן. שנית – ר"ת פסק שההנחה כלל אינה נכונה. אם הנר דלוק מבעוד יום, יש לכבותו ולחזור ולהדליקו!

בתחילת השיעור עיינו בשתי ההלכות שכתב הרמב"ם -

רמב"ם הלכות שבת פרק ה הלכה א

אחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת

רמב"ם הלכות שבת פרק ל הלכה ה

צריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן הרמב"ם כתב בשתי ההלכות שצריך שהנר יהיה דלוק. לא מזכיר ברמב"ם שיש מצווה להדליק את הנר. נראה שהרמב"ם נקט כשיטת בעלי התוספות החולקים על ר"ת. השולחן ערוך העתיק את לשון הרמב"ם -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסג סעיף ב

אחד האנשים ואחד הנשים, חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת

ולא פורש בדבריו בשום מקום שיש מצווה לבצע את פעולת ההדלקה. מצד שני, הוא הביא להלכה את דברי הגמרא שר"ת הוכיח ממנה שיש מצווה להדליק נרות לכבוד השבת -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסג סעיף ד

לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול, שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת ..

אם המצווה היא שיהיו נרות שבת, וההדלקה אינה חלק מהמצווה, מדוע יש הקפדה על זמן ההדלקה? לכאורה מכאן מוכח שההדלקה היא חלק מהמצווה (יש לציין שהרמב"ם פסק שהנחיית הגמרא, שלא להקדים ולא לאחר, מכוונת לנרות חנוכה, ולא לנרות שבת. זה תואם את שיטתו, הסוברת שאין חיוב לבצע את מעשה ההדלקה, אלא רק "יהיה הנר דלוק"¹).

על דברי השולחן ערוך הללו פסק הרמ"א את דברי ר"ת -

רמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסג סעיף ד

.. ואם היה הנר דלוק מבעוד היום גדול, יכבדו ויחזרו וידליקו לאורך שבת

אמנם רבי עקיבא איגר כתב שהקריטריון אינו זמן ההדלקה, אלא כוונת המדליק -

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן רסג סעיף ד

היינו שהיה דלוק לענין אחר, כיון דלא היה הדלקה לשבת - צריך לחזור ולכבות ולחזור ולהדליקה לצורך שבת. אבל אם ההדלקה היא לצורך שבת, אלא שהדליק בעוד היום גדול - אין צריך לכבותו, אלא לכתחילה לא ידליק כל כך מקודם שאינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת ... משמע דהמצווה אינה רק שיהיה לו בשבת נר דלוק, אלא דמצוות ההדלקה עצמו לצורך שבת, ולכתחילה ראוי שיהא ניכר שההדלקה לכבוד שבת. ולפי זה תלוי הכל אם ההדלקה היא לצורך שבת או לא

אך ברור שהם סבורים שיש חיוב להדליק נרות, ולא רק לוודא שהנרות דלוקים.

נראה שמחלוקת זו המשיכה גם בדורות הבאים -

מגן אברהם סימן רסג ס"ק יא

כתב מהר"ש בשם מהר"מ ז"ל כשיש חופה בע"ש ומאחרים בה עד אחר שקיעת החמה והאשה אינה רוצה לקבל שבת לפני החופה אז תדליק הנר בלא ברכה קודם החופה ואחר כך בחשיכה תפרוש ידיה על הנרות ותברך או תאמר לעכו"ם להדליק אחר החופה והיא תברך

המהר"ש בשם המהר"ם פסק שאם אין לאישה יכולת להדליק נרות בזמן, תדליק מראש, ותברך מאוחר יותר, בכניסת השבת, או שתבקש מנכרי שידליק עבורה. המג"א דחה את דבריו -

מגן אברהם סימן רסג ס"ק יא

תמוה היא, דלא שייך ברכה בדלוקה ועומדת!

¹ הנצי"ב (העמק שאלה בהעלותך שאילתא ק"ב) כתב שגם רבינו משולם מסכים שיש יתרון בהדלקת הנרות בעצמו, וטענתו היא רק שאם הנר דלוק, אין חובה להדליק. כך הנצי"ב מסביר את הנחיית הסבא, שלא להקדים, שהרי ודאי שעדיף לעשות את המעשה בגופו. אם השולחן ערוך התכוון בסעיף זה כדבריו, יתכן שאף השולחן ערוך לא חלק על הרמב"ם בפסיקה זו.

שימו לב שהמהר"ש מניח שתי הנחות בדבריו – 1. ניתן לקיים את מצוות הדלקת נרות שבת בעזרת נרות שהדלקו מבעוד יום. 2. ניתן לברך בכניסת שבת על נרות שהדלקו (מוקדם יותר, או על ידי נכרי).
בלשון המגן אברהם נראה שחלק רק על ההנחה השניה, שניתן לברך על נר שכבר דולק.
פתחנו את הסוגיה במחלוקת בין בעלי התוספות אם ניתן לברך על הדלקת נרות אם אין חיוב במעשה ההדלקה. היו מבעלי התוספות שכתבו שאמנם אין חיוב להדליק, אלא דיו שיהיה דלוק, ובכל זאת, כאשר מדליק, מברך. המהר"ש הלך צעד מעבר לכך – הוא נקט שיברך על אור הנרות הקיים גם אם לא הדליק!
נראה שהמגן אברהם חלק רק על זה. כלומר – המגן אברהם לא כתב שמצוות הדלקת הנרות לא מתבצעת כך, אלא רק שאין לברך על נרות הדלוקים משכבר.²

הגר"ז מלאדי פסק כמהר"ש –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן רסג סעיף יא

ומכל מקום בדיעבד ששכחה ולא הדליקה קודם בין השמשות וזכרה בבין השמשות יש להתיר לה לצוות לנכרי להדליק ושתברך היא קודם שתהנה לאורן (דכיון שעיקר מצות הדלקת נר שבת אינה ההדלקה בלבד אלא ההנאה והתשמיש לאורה היא עיקר המצוה אלא שההדלקה היא התחלה והכנה למצוה זו ולכן מברכים עליה וזו ששכחה ולא בירכה בתחלת המצוה יכולה לברך קודם עיקר המצוה דהיינו קודם שתהנה לאורן)

רע"א הקשה על החלק השני של דבריו – האם נכרי יכול להדליק נרות שבת עבורה?

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן רסג הערות על מגן אברהם ס"ק י"א

על אידך תקנה, דתאמר לגוי להדליק, קשה, כיון דאין שליחות לנכרי – היא אינה מדלקת, ואיך תברך?

משמעות זאת שאין שליחות לנכרי היא שמעשהו של הנכרי לא נחשב כמעשה שלה. אז איך הנכרי מדליק נרות שבת עבורה, והיא מברכת? תירץ הרב פרנק -

שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קמ

לפי האמור דהדלקת נר של שבת אין מצותה עצם ההדלקה שיהא עכוב בדבר שיהא מדליק בידי דוקא, אלא עיקר המצוה היא השתדלות שיהא נר דלוק ויהא אור מאיר בבית, וזה הוא קיום מצותה, ולכן אעפ"י שהגוי מדליק מ"מ מכיון שהוא ע"פ דבורה והשתדלותה, מקיימת המצוה בזה ושפיר מברכת על זה שהודלק על ידה

הרב פרנק מסביר שמאחר שהמהר"ש סבור שאין מצווה בהדלקת הנרות, אלא המצווה היא להשתדל שיהיה נר דלוק, ניתן לברך על הוצאתה לפועל של השתדלות זו! (הצורך בדין שליחות הוא רק אם יש צורך שהפעולה של השליח תיחשב מעשה של המשלח. אך אם המצווה היא לוודא שישנה תוצאה מסוימת, אין צורך בדין שליחות). וכך פסק הרב פרנק למעשה.

רבנות –
סימן רס"ג סעיפים ב, ג, ו-ט

סיכום

טעמי מצוות הדלקת נרות

במדרש תנחומא נאמר שיש להדליק נרות משום "וקראת לשבת עונג". בעלי התוספות כתבו שהעונג הוא הסעודה לאור הנרות. לכאורה זה מקביל למה שנאמר בסוף הקטע שהובא מהפסיקתא, "שלא יאכל בחושך".
לעומת בעלי התוספות, רש"י הסביר שהחיוב להדליק נר שבת במקום הסעודה הוא משום כבוד שבת. בפסיקתא נאמרו שני טעמים נוספים – למנוע חילול שבת במידה ויהיה צורך באור, ומשום שלום בית.
רבה הזכיר את הטעם של שלום בית כנימוק מדוע יש להעדיף את נרות השבת על נרות חנוכה או יין לקידוש.
רבי אבהו אמר שחסרון נר שבת מקביל למצב המתואר בקינות שבאיכה. על כך אומר רש"י שחסרון הנר גורם למכשול, דבר הפוגע בשלום. ייתכן שמניעת המכשול היא השלום שהוזכר בפסיקתא ובדברי רבא.

אם כך ניתן לסכם את הטעמים שנאמרו לחיוב נרות שבת –

1. כבוד שבת (לפי רש"י כבוד השבת הוא שהסעודה תערך לאור הנרות).
2. עונג שבת (לפי בעלי התוספות הכוונה היא להתענג בסעודה עם נרות).
3. מניעת חילול שבת שעלולה לנבוע מחוסר תאורה.

² היה מקום להסביר את המהר"ש כדברי רע"א שראינו לעיל, שפסק שגם ר"ת מודה שניתן להדליק נרות שבת בעוד היום גדול, אם הנרות הודלקו דווקא בשביל השבת. אך מכך שהאישה מברכת על הנרות רק בהגיע הזמן נראה שרק כעת, כאשר מברכת על הנרות, אז מכוונת שיהיו נרות שבת. וקצ"ע

4. שלום בית ומניעת מכשול.

בפרק ה' מהלכות שבת כתב הרמב"ם שהדלקת הנר היא מחיובי עונג שבת. אך בפרק ל' כתב שהוא דין מדיני כבוד שבת! ערוך השולחן דייק מכך שלשיטת הרמב"ם ישנם שני חיובים – כבוד שבת – שהסעודה תתקיים לאור הנרות, ועונג שבת – בכך שיש תאורה ראויה שתמנע מכשול ותאפשר שלום בית (ניתן להגדיר זאת כהבחנה בין נרות לבין נרות פונקציונליות).

בית הלוי למד כדברי בעלי התוספות, והבחין בין כיבוד השבת על ידי מעשה ההדלקה לבין עונג השבת בסעודה לאור הנר. לכאורה לשיטתו מניעת המכשול ושלום בית הם חיובים נפרדים מאלו.

כולם מסכימים שחיוב ההדלקה נובע מהטעמים הללו יחד. מריבוי הטעמים נובעות מספר נפקא מינות חשובות –

א. במקום שיש תאורה חשמלית

עיקר התאורה שלנו היא מנורות חשמל. האם עדיין שייך לברך את ברכת הדלקת הנרות כאשר הבית מואר בלאו הכי? בשש"כ כתב שטוב להחמיר ולהדליק את הנרות בברכה לפני הדלקת נורות החשמל, אך זו חומרה, ולא חובה. מעיקר הדין ניתן לברך על נרות השבת גם כשאור החשמל מאיר בשפע. מדוע?

הרב שטרנבוך כתב שניתן לברך על הדלקת הנרות מכיוון שמדליקים אותם לכבוד שבת, למרות שהנרות לא משפיעים על התאורה והעונג של השבת. אמנם הנרות לא מוסיפים אור המסייע לתאורה, אך ודאי שהם מוסיפים כבוד והדר לסעודת השבת, ומתקיים בזה מצוות כבוד שבת.

ב'משנה הלכות' הוסיף שיברך על הדלקת הנרות, מצד כבוד השבת, ויכוון שברכתו תחול גם על התאורה שמדליק בכדי לענג את השבת.

הדלקת נרות בעזרת תאורה חשמלית

הסכמת הפוסקים שניתן לקיים את מצוות הדלקת נרות על ידי תאורה חשמלית, ואף לברך על הדלקה זו. אסור להשאיר נרות דולקים ללא השגחה. לכן בכל מצב בו אין אפשרות לשמור על הנרות, חובה לקיים את מצוות הדלקת הנרות על ידי תאורה חשמלית (כפי שיפורט לקמן מספר פעמים).

משפחה הנמצאת מחוץ לביתה

א. משפחות המתרחות יחד

המהרי"ל כתב על כמה משפחות ששכרו מקום משותף לסעודת שבת, שכולן יכולות להדליק, כל אחת הנפרד. אך הוסיף שהאור זרוע וגמגם בזה. השו"ע כתב שנכון לחשוש לדברי האור זרוע, אך הרמ"א כתב שהמנהג הוא שכולן מדליקות בברכה. טעמו של המהרי"ל נבע מכך שבעולם שלהם היה קשה להאיר את החדר בצורה מוצלחת, וכל נר הוסיף אורה ושמחה. האם בימינו יש הצדקה שכולן ידליקו בברכה?

בשבט הלוי כתב שבמצביאות זו, שהמשפחות מתרחות יחד מחוץ לבית, הדלקת הנרות לא מוטלת על אף משפחה יותר מהאחרות, ולכן כל אחת יכולה להדליק.

בשש"כ הביא את דברי הגרש"ז, שאחר שנהגו להדליק למצווה ושמחה, מותר להמשיך לנהוג כך. והשש"כ הוסיף והציע שבעצם מעשה המצווה שבהדלקה יש שמחה, ושמחה זו מצדיקה את הדלקת הנר בברכה.

ברם על סמך סברתו של הרב שטרנבוך שהובאה לעיל הדברים מובנים. אמנם הנרות לא מוסיפים אור המסייע לתאורה, אך ודאי שהם מוסיפים כבוד והדר לסעודת השבת, ומתקיים בזה מצוות כבוד שבת.

להלכה פסק בשש"כ שאכן נהגו שכולן תדלקנה בברכה, אך אם יש חדרים נפרדים, יותר נכון שאחת תדליק, והיתר תדלקנה בחדר הפרטי, בו חייבות מצד עונג שבת בלאו הכי.

כאמור, אסור להדליק נרות בחדרים בהם הנרות לא יהיו תחת השגחה, מחמת חשש הסכנה שבהדלקה זו. על כן למעשה יש לבצע את ההדלקה הזאת על ידי תאורה חשמלית.

ב. סועדים מחוץ לביתם ושבים הביתה ללון

ברבבות אפרים נטה לומר שיותר נכון להדליק את הנרות במקום הלינה, ולא במקום האכילה, מכיוון שבמקום האכילה כבר הדליקו נרות. אך הסיק שמכיוון שנהגו להקל ולהתיר לנשים רבות להדליק במקום האכילה, ניתן להדליק במקום שסועדים. וכך פסק בשש"כ (הערנו שסברא זו, המאפשרת לברך במקום האכילה בלא "הצדקה" הלכתית, מתאימה לסברת השש"כ. לפי שבט הלוי ההצדקה שרבות תדלקנה באותו המקום התבססה על כך שאין על אחת חיוב יתר מהאחרות. לשיטתו מסתבר שהיה אוסר להדליק בברכה במקום שאוכלים).

כאשר מדליקים במקום שישבו אליו רק אחרי הסעודה, צריך לוודא שהנרות יישארו דלוקים עד שובם, אחרת לא יהנו מהנרות, ונמצא שלא היה בהדלקתם עונג שבת.

ברם פוסקי דורנו (משנה הלכות, פסקי תשובות) כתבו שמכיוון שברכתו חלה גם על נורות החשמל, בדיעבד ניתן לסמוך על כך שאלו יישארו דלוקים עד שובם, גם אם הנרות ייכבו קודם לכן.

הדלקה מחוץ לבית

הדלקת הנרות מוטלת על המשפחה, ומנהג ישראל שהאישה מדליקה. כיצד מקיימים את הכבוד ואת העונג כאשר המשפחה לא שוהה בביתה בצורה הרגילה?

א. המתארח בנפרד ממשפחתו

בתשוב"ץ קטן כתב שתלמידים השוהים מחוץ לביתם ידליקו נרות בברכה, מכיוון שמוטלת עליהם חובה להדליק נרות בכדי שלא ייכשלו בעץ או אבן. כלומר – משום עונג שבת.

הראב"ה כתב שהשוהה אצל אחר ישתתף בפרוטה.

השו"ע פסק את דברי שניהם. מדבריו עלה שהשתתפות בפרוטה תלויה בהתקיים שני תנאים – 1. לא מדליקים עליו בביתו. אם מדליקים עליו בביתו, ידי "כבוד שבת" יצא בשליחות זו, ואין צורך להשתתף בפרוטה. 2. אין לו חדר נפרד. אם יש לו חדר נפרד, מוטל עליו להדליק נרות בחדר זה בכדי שיתקיים עונג שבת במקום שהייתו. כאמור, הדלקה בחדרים פנימיים תעשה על ידי תאורה חשמלית, בכדי למנוע סכנה.

כאשר יצא ידי חובת הדלקה לכבוד שבת, ועתה מוטל עליו להדליק רק מצד עונג שבת, האם מברך על הדלקה זו? החיי אדם כתב שכן. וכן פסק במשנ"ב.

בסידור דרך החיים כתב שלא יברך, וכן פסק בשבט הלוי.

הדברי יציב פסק אף הוא כמשנה ברורה, ובכל זאת כתב שבימינו שיש תאורה חשמלית בכל המקומות, אין חיוב מצד עונג שבת. וכך פסק בשש"כ.

ב. גברים השוהים יחד

הפרי מגדים פסק שגברים השוהים ביריד יחד, אחד ידליק בברכה והאחרים יענו אמן, וכך פסק בשש"כ, וכתב שהוא הדין לבחורי ישיבה או בנות מדרשה השוהים יחד במוסדותיהם – שהאחד ידליק עבור כולם, וחוף מזה ידאגו לתאורה ראויה בחדרים (כאמור – מחמת הסכנה, הדלקה זו תעשה על ידי תאורה חשמלית).

האם יש מצווה להדליק נרות, או שהמצווה היא שיהיו נרות דלוקים?

בעלי התוספות חלקו אם יש לברך על הדלקת נרות שבת.

אחת הטענות של הפוסקים שאין לברך את הברכה היא שאין מצווה במעשה ההדלקה, אלא בדאגה שיהיו שישנם נרות שבת, שהרי אם כבר יש נרות דולקים אין עניין לכבות אותם ולחזור ולהדליקם.

כנגדם העלו בעלי התוספות שתי טענות –

א. מברכים גם על מצוות שאין חובה לבצע אם נעשו מאליהן!

ב. ר"ת – בוודאי שיש מצווה במעשה ההדלקה! אם הנרות דולקים כבר, יש לכבותן ולהדליקן מחדש!

בשני המקומות בהם פסק הרמב"ם את חיוב נר שבת, ניסוחו של הרמב"ם דיבר על חובה שיהיה נר דלוק, ולא הזכיר חיוב או מצווה להדליק את הנר.

ר"ת הוכיח את טענתו מגמרא בה נאמר שיש להקפיד שלא להדליק נרות מוקדם מדי. אם ההדלקה אינה חלק מהמצווה, מדוע שתהיה הקפדה על זמן ההדלקה? הרמב"ם למד שהלכה זו עוסקת בנר חנוכה, ולא בנר שבת.

מצד אחד, השולחן ערוך העתיק את ניסוחו של הרמב"ם, שהמצווה היא שיהיה נר דלוק. מצד שני, הוא פסק שיש להקפיד לא להדליק את הנרות מוקדם מדי.

על דבריו אלו של השולחן ערוך פסק הרמ"א כשיטת ר"ת, שאם הנר היה דלוק מבעוד יום, יש לכבות ולהדליקו שנית. רע"א העיר על כך שההקפדה אינה על הזמן, אלא על הכוונה. ניתן להדליק נרות מתי שירצה, בתנאי שיתכוון שאלו יהיו נרות שבת.

המהר"ש כתב על אישה שלא היה באפשרותה להדליק את הנרות בזמן, שתדליק מבעוד יום, ובהגיע הזמן תברך, או שתבקש מנכרי שידליק עבורה, והיא תברך. בדבריו אלו המהר"ש נקט כדעה האמצעית של בעלי התוספות – שאין חיוב להדליק, אלא רק לוודא שהנרות דלוקים, ובכל זאת מברכים עליהם. אך המהר"ש לקח צעד מעבר לדבריהם. מדבריהם משמע שאמנם אין חיוב לבצע את מעשה ההדלקה, אך כאשר מדליקים – מברכים. ואילו המהר"ש כתב שניתן לברך על נר שהודלק מבעוד יום, או שהודלק על ידי אחר!

המגן אברהם כתב שלא מצינו שמברכים על נר הדלוק משכבר. מדבריו משמע שלא חלק על הפסיקה כדעה השניה בתוספות, אלא שכתב שאין לברך בלא הדלקה.

רע"א הקשה על הצעת המהר"ש שנכרי ידליק – הרי אין שליחות לנכרי!

הרב פרנק הסביר שמכיוון שהמהר"ש סובר שהמצווה היא לוודא שיש נר דלוק, כשיטת הרמב"ם וכבעלי התוספות החולקים על ר"ת, אין צורך בגדרי שליחות, וניתן לברך על המצב שהנרות הודלקו והם מאירים. (יש לציין שעדיין יש בדברי המהר"ש חידוש גדול מאוד. בהחלט ניתן לטעון שאמנם אין מצווה לבצע את מעשה ההדלקה, אך מי אמר שניתן לברך על ההוצאה לפועל של ההשתדלות שיהיו נרות שבת? זהו צעד נוסף, שגם בעלי התוספות עליהם דברי המהר"ש בנויים לא בהכרח מסכימים איתם).

בשיעור זה למדנו את יסודות דיני הדלקת נרות. בשיעור הבא נמשיך בהלכות כבוד ועונג שבת. השיעור יפתח במצוות "זכור את יום השבת לקדשו", ויעסוק במצוות הקידוש.